

Husejin Smajić, *Fehim Spaho: život i djelo*. Sarajevo: El-Kalem – Muftijstvo sarajevsko, 2012, 189 str.

Istraživanje historije Islamske vjerske zajednice u periodu prije Drugog svjetskog rata i tokom njega u bosanskohercegovačkoj historiografiji u zadnje vrijeme dobilo je uzlet objavljivanjem brojnih djela koja su iz raznih uglova pokušala rasvijetliti ulogu Islamske zajednice i najznačajnijih pojedinaca u njoj u tom periodu. Lik i djelo Fehima Spahe u dosadašnjoj historiografiji nisu bili detaljno istraženi, a ove godine se pored knjige koja se prikazuje pojavila i knjiga Mustafe Spahića čiji je predmet interesovanja također Fehim Spaho. Svjestan problema nedovoljnog poznavanja lika i djela Fehima Spahe, Smajić u uvodu ističe potrebu za temeljitim istraživanjem života i djela Fehima Spahe budući da je njegovo djelovanje bilo prisutno u trima državnim okvirima i u vremenu najsudbonosnijem za bošnjački narod. Kratkim presjekom kroz dosadašnju literaturu Smajić podvlači činjenicu da je u dosadašnjoj literaturi i historiografiji o reisu Spahi pisano i negativno i pozitivno, prikazivan je i kao projugoslavenski orijentisan, a i kao naklonjen NDH. Cilj ove knjige je prikazivanje djelovanja Fehima Spahe u širem historijskom kontekstu krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća. Pored toga, autor je sebi za cilj postavio istraživanje uspona Spahine karijere od arhivista i državnog službenika do najistaknutije pozicije u Islamskoj vjerskoj zajednici, pozicije reisul-uleme. Spa-

hina politička orijentacija i njegov odnos prema identitetu muslimana također su dijelovi koje je autor obradio u svom djelu. Glavni izvor na kojem se temelji Smajićevo knjiga je arhivski fond Fehim Spaho, koji se čuva u Historijskom arhivu u Sarajevu. Autor je također koristio i građu iz Arhiva Bosne i Hercegovine i Gazi Husrev-begove biblioteke.

Rad je podijeljen na dva osnovna dijela. U prvom dijelu Smajić se bavi životom Fehima Spahe i njegovom karijerom od samih početaka pa do smrti 1942, dok je drugi dio rada posvećen njegovom naučnom i prevodilačkom radu. Na kraju rada nalazi se kompletna bibliografija djela Fehima Spahe koja je preuzeta iz Narodne uzdanice.

Na početku prvog dijela Smajić u biografiji pravi kratak presjek života Fehima Spahe, obrazovanja i događaja koji su obilježili njegov život, poput njegovog rada u Vakufskoj upravi za vrijeme Austro-Ugarske monarhije, donošenja Ustava IVZ-a 1936, njegovom izboru za reisa 1938. i na kraju smrti 1942. godine. Smajić primjećuje da je Spaho prvi reis od nastanka te institucije 1882. koji je umro obnašajući tu funkciju. Sve dotadašnje reisul-uleme ili su smijenjeni ili su podnijeli ostavke. Nakon ovoga dijela Smajić donosi podatke o djelovanju Spahe kao državnog službenika, najprije kao vilajetskog arhivara

1895. godine, da bi 1936. godine postao predsjednik Vrhovnog šerijatskog suda, u čijem je radu pokazao veliku stručnost. U dijelu rada *Politička aktivnost Fehima Spahe* autor objašnjava historijski kontekst u periodu od izbora 1920. godine do početka Drugog svjetskog rata te ulogu JMO-a u vjerskom i nacionalnom pitanju bosansko-hercegovačkih muslimana.

U dijelu rada *Reis ul ulema Fehim ef. Spaho* Smajić najprije objašnjava ulogu Islamske zajednice u očuvanju identiteta bosanskohercegovačkih muslimana nakon završetka osmanske vlasti na ovim prostorima i dolaska Bosne i Hercegovine u sastav najprije Austro-Ugarske monarhije, a zatim i Kraljevine SHS/Jugoslavije. Budući da je Islamska zajednica bila jedina organizacija koja je kroz čitav ovaj period kontinuirano brinula o vjerskom i političkom položaju muslimana, državne vlasti, kako austrougarske tako i jugoslavenske, pokušale su kontrolisati Islamsku zajednicu kako bi ili umanjile njezin značaj ili je stavile u svoju funkciju. Zbog toga se država često miješala u stvari Islamske zajednice, pri čemu su se ponekad htjeli postići i politički ili kulturni ciljevi usmjereni ka asimilaciji i kontroli muslimana poput njihove prosvjetne autonomije ili imovinskog/vakufskog pitanja.

Smajić je položaj i djelovanje Islamske zajednice između dva svjetska rata promatrao kroz podjelu na četiri perioda. Prvi period, od 1918. do 1929, bio je okarakterisan borbom muslimana za postizanje ravnopravnosti u vjerskom, političkom i institucionalnom okviru koji su im Ustavom bili zajamčeni, ali u praksi nisu bili postignuti u potpunosti, što se ogledalo u nebrizi za imovinu, ljudska prava muslimana kao i rušenje džamija i promjenu njihove namjene, pa su džamije postajale

magacini ili škole. Također, u ovom periodu postojala je očita težnja režima iz Beograda da instaliranjem sebi odanih ljudi na položaje kojima se rukovodilo radom Islamske zajednice stvori paralelne funkcije. U drugom periodu, koji je trajao od 1929. pa do 1935, glavna karakteristika u radu Islamske zajednice bio je pokušaj stavljanja Islamske zajednice pod kontrolu srpske politike putem određenih političara ili vjerskih činovnika poput banjalučkog muftije Ibrahima Maglajlića. Karakteristike trećeg perioda, od 1938. do 1942, prema Smajićevom mišljenju, jesu razjedinjenost muslimana i teškoće u djelovanju organa Islamske zajednice. U prvoj polovini 1938. godine za reisa je izabran Fehim Spaho, što je, između ostalog, donijelo pomake u funkcioniranju Islamske zajednice, budući da je ukidanjem šestojanuarskih odredbi o funkcioniranju Islamske zajednice uklonjena garnitura prorežimskih ljudi u njoj. Imenovanje Spahe na položaj reisul-uleme dočekano je uglavnom pozitivno među masama, iako su se određeni opozicioni političari, kao i dio uleme, suprotstavili toj odluci. Unatoč svemu, nakon navođenja Spahinih djela za vrijeme obnašanja njegove funkcije, Smajić zaključuje da je Spaho časno i odgovorno obavljao svoj posao, kako u predratnom tako i u periodu Drugog svjetskog rata. Posebno važan trenutak koji se desio za vrijeme Spahinog obavljanja dužnosti reisul-uleme bio je pokušaj određenog dijela uleme da donese novi ustav IVZ-a za vrijeme NDH, o čemu Smajić također piše u ovome radu, navodeći da se reis Spaho uspio za svog života oduprijeti ovome, čime je, prema Smajićevom mišljenju, de facto odbio priznati ustašku vlast, ali i nakon njegove smrti svi pokušaji za promjenom Ustava ostali su neuspješni. Smajić, također, razmatra i ulogu El-Hidaje,

koja je bila uporište ilmije što se protivila izboru Fehima Spahe za reisa, kao i Ustavu IVZ-a iz 1936. godine. Autor u ovoj knjizi prati pojavu i rad Mladih muslimana u Bosni i Hercegovini, koje vidi kao pokušaj jednog dijela muslimanske inteligencije da se ostvari moralni i kulturni preporod na načelima islama. Mladi muslimani su, prema Smajićevom mišljenju, također bili organizovani odgovor na četnička i ustaška nedjela nad muslimanima u Bosni i Hercegovini.

Smajić obraća pažnju i na rezolucije protiv ustaškog nasilja nad Srbima, Jevrejima i Romima. Same rezolucije autor smatra dokazom da su bosanskohercegovački muslimani bili spremni čuvati duh Bosne i zajedničkog života. Prvi dio rada autor je zaokružio razmatranjem uloge muslimanske inteligencije u NDH, gdje izdvaja Džafera Kulenovića, Ademagu Mešića, Hakiju Hadžića, Mehmeda Alajbegovića i druge intelektualce čije je djelovanje za vrijeme Drugog svjetskog rata imalo značajan utjecaj na muslimane.

Drugi dio ovoga rada po nazivom *Naučnik i publicist* Smajić je posvetio naučnom i publicističkom radu Fehima Spahe. Smajić izdvaja i komentariše Spahine radove o mješovitim brakovima (što je, prema njegovom mišljenju, pionirski rad takve vrste u Bosni i Hercegovini), zatim o kalendaru, o kamatama te o panislamizmu. Smajić za sve spomenute radove ističe da su i danas, nakon više decenija, a neki radovi i preko jednog stoljeća prije napisani, zadržali aktuelnost. U sklopu drugog dijela rada Smajić govori o razmatranju Spahinog doprinosa historiografiji. Dio rada pod nazivom *Historijski radovi* obuhvata radove o turskim rudarskim zakonima, narodnim nazivima mjeseci u kalendarima iz 17. stoljeća, pobunama u Tuzlanskom

srezu sredinom 18. stoljeća, pokretu za vjersko-prosvjetnu autonomiju, Šerijatskoj sudačkoj školi, o „Pedeset godina vakufske uprave u Bosni i Hercegovini (1883-1934.)“, o radu „Iz javnog i privatnog života u doba Turaka“. Pored ovih radova, Smajić spominje i prevodilački rad Fehima Spahe, kao i njegov rad na katalogizaciji rukopisa Balkanološkog instituta i Zemaljskog muzeja. Spaho je svojim prevođenjem književnih djela dao značajan doprinos upoznavanju orijentalne kulture. On je jedan od prvih ljudi s ovih prostora koji je počeo prevoditi djela novije turske književnosti koja je počela s Tanzimatom.

Na kraju, autor zaključuje da je Fehim Spaho jedna od osoba koja je dala značajan doprinos očuvanju identiteta bosanskih muslimana. Najprije kao publicist i naučnik, a zatim i kao vjerski službenik, Spaho je bio odlučan borac za očuvanje identiteta bosanskih muslimana i autonomije Islamske vjerske zajednice, što ga je, prema autorovom mišljenju, dovelo na najvišu ljestvicu najistaknutijih radnika bosanskohercegovačkih muslimana. Smajićev rad preporučujem najširoj intelektualnoj zajednici, jer njegov rad rasvjetljuje život i djelo jednog od značajnih likova s ovih prostora. Pišući objektivno, iznoseći i kritike i pohvale, pozitivne i negativne ocjene iz literature koju je koristio, Smajić je naučno elaborirao svoju tezu. Knjiga je značajna jer daje širok uvid u život i djelo Fehima Spahe, ali u isto vrijeme u knjizi se često pojavljuju i osvrti na tadašnja zbivanja, pogotovo ona koja su se doticala sudbine bosanskohercegovačkih muslimana, čime je autor povezao osnovnu temu s kontekstom zbivanja u državi i društvu u to vrijeme ■

Muhamed Nametak